
DOI <https://doi.org/10.15407/nte2024.01.106>

ГЛУШКО МИХАЙЛО

доктор історичних наук, професор кафедри етнології Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3520-8891>

HLUSHKO MYKHAYLO

Doctor of History, Professor at the Department of Ethnology, Ivan Franko Lviv National University (Lviv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3520-8891>

Бібліографічний опис:

Глушко, М. (2024) [Рецензія] Хібеба Н. Бойківське весілля в текстах: обряд і слово. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2021. 712 с. *Народна творчість та етнологія*, 1 (401), 106–111.

Hlushko, M. (2024) [Review] Khibeba N. The Boiko wedding in texts: the rite and the word. Lviv: Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2021, p. 712, *Folk Art and Ethnology*, 1 (401), 106–111.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2024. Опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Уже понад пів століття на дослідницькій ниві етнографів активно трудяться українські діалектологи. Йдеться передусім про зібрані ними тематичні групи лексики, що стосуються різних господарських занять, народних ремесел і промислів, традиційної матеріальної та духовної культури, сімейного й громадського побуту, окремих видів народних знань. Наукову цінність таких студій добре обґрунтував відомий український лінгвіст Павло Гриценко, який безспідставно стверджує, що «увага до говорів загострена не лише у зв'язку з необхідністю забезпечити надійним матеріалом ті галузі мовознавства і суміжних наук, які безпосередньо пов'язані з реконструкцією давнішого стану матеріальної й духовної культури носіїв мови», а й тому, що «у словниковому складі мови лексична система зберігає такі архаїчні риси, які часто несуть більшу інформацію, ніж релікти інших структурних рівнів»¹.

За роки незалежності України зросла також системна зацікавленість вербальним компонентом родинної обрядовості, зокрема й весільної. Найкращим підтвердженням цього є масштабна за обсягом і ґрунтовна за змістом монографія Наталії Хібеби «Бойківське весілля в текстах: обряд і слово», нещодавно опублікована в серійному виданні «Діалектологічна скриня» Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. До речі, це вже 15-а книжка цієї серії, повз значну частину яких нинішнє покоління народознавців (етнологів і фольклористів) не може пройти мимо. Скажімо, у багатьох сучасних українців неабияке зацікавлення викликав збірник текстів про традиційну страву українців – борщ, до упорядкування й редагування якого долучилася саме Н. Хібеба². Наукова цінність цього збірника передусім у тому, що опубліковані в ньому діалектні записи репрезентують мовне багатство

якраз на лексичному рівні – у назвах різновидів борщу, його складників, способів приготування та ін.

Монографія львівської знавчині бойківських говірок зі сфери традиційної весільної обрядовості – це результат її довготривалої (майже двадцятилітньої) кропіткої дослідницької праці. Принаймні перший великий творчий успіх Н. Хібеби сягає 2007 року, коли вона успішно захистила кандидатську дисертацію «Структурно-семантична організація весільної лексики бойківських говірок»³. До речі, у списку використаних джерел і літератури про цю подію авторка скромно змовчала (див.: с. 703–707). Натомість найдавніша публікація лінгвістки датована 2004 роком і стосується вона загального стану та перспектив діалектологічного вивчення весільного обряду бойків (с. 703).

Рецензована монографія Н. Хібеби складається з передмови і трьох розділів. У передмові «Текстова палітра бойківського весілля» (с. 9–13) порушено питання про характер фольклорно-етнографічних і діалектних текстів, їх походження, час і місце записів, друковані органи оприлюднення окремих етнографічних, фольклорних і мовознавчих матеріалів тощо. До слова: власні записи дослідниці охоплюють 1994–2016 роки, а найстарший інформатор, опитаний нею особисто, народився 1907 року (с. 260). Отже, уже нині можемо вести мову й про те, що «золота ера» класичної української етнографії як основа етнології, фактично, завершується. А все через те, що кількість старожилів, які є носіями цікавої достовірної етнографічної інформації про об'єкти традиційно-побутової культури, невпинно зменшується; принаймні найстарші з них народилися лише в міжвоєнний період, найвірогідніше, у другій половині 20-х років ХХ ст. У передмові зазначено також умови транскрибування зафіксованих дослідниками текстів. Зокрема, наголошується, що воно є спрощеним, «щоб удоступнити видання для найширшого кола зацікавлених читачів» (с. 12).

Основну частину монографії Н. Хібеби становлять три різні за обсягом і призначенням розділи. Найменшим серед них є перший розділ – «Бойківське весілля в наукових студіях» (с. 14–32). Однак, незважаючи на цю обставину, він дуже важливий за змістом, позаяк у ньому стисло розглянуто загальний стан наукового вивчення традиційних весільних звичаїв та обрядів автохтонів Східних Карпат. Перший розділ поділяється ще на два самостійні підрозділи («Бойківське весілля в текстах» і «Весільна лексика бойківських говірок як об'єкт мовознавчих студій»), у межах яких авторка доречно виділила й окремі параграфи. У першому підрозділі виокремлено етнографічний та діалектологічний аспекти, у другому з них ідеться про весільну лексику бойківських говірок у контексті діалектної лексикографії та її представництво на картах лінгвістичних атласів. Загалом Н. Хібеба глибоко обізнана з довголітньою історією студіювання весільної обрядовості бойків – з опублікованими працями й рукописними (архівними) матеріалами. Так, найдавніший запис бойківського весілля зробив польський краєзнавець і етнограф Ігнацій Любич-Червінський (1811), новітні етнологічні та фольклористичні розвідки про нього належать перу Таїсії Леньо, Віктора Зениця, Ірини Коваль-Фучило, Романа Гузія, Надії Пастух та інших сучасників. Натомість доробок діалектологів із цієї ділянки наукових знань значно скромніший від творчої спадщини народознавців. Зокрема, більшість праць нинішнього покоління знавців бойківських говірок із системи родинної звичаєвості й обрядовості опублікувала сама Н. Хібеба, поодинокі розвідки – Ярослава Вакалюк, Олег Тищенко, Іванна Чернеляк та деякі інші лінгвісти.

Як стверджує авторка рецензованого видання, сучасна українська діалектологія особливо слабо представлена тематичними словниками, які б «уповні репрезентували традиційну культуру, зокрема й бойківську весільну обрядовість» (с. 25). До 2021 року, тобто

до друку фоліанта Н. Хібеби, єдиною лексикографічною монографією, у якій оприлюднили лексику та фразеологію весільного обряду, був «Словник весільної лексики українських східнословобанських говірок (Луганська область)» Ірини Магрицької (Луганськ, 2003). До речі, зазначена та інші лінгвістичні праці І. Магрицької активно використала у своїх етнологічних студіях Світлана Маховська⁴. Тому рецензована монографія як рідкісне видання може посісти гідне місце в історії української діалектології та україністики загалом.

Назва другого розділу джерелознавчого дослідження Н. Хібеби – «Етнографічні записи», тобто вона співзвучна з народознавчою тематикою і цілковито пов'язана з нею. До такого висновку нас спонукають наявні в зазначеній частині наукового видання фактографічні матеріали. Зокрема, тут представлені найцікавіші з лінгвістичного погляду записи текстів весільної обрядовості бойків, які зробили етнографи наприкінці XIX – на початку XX ст. Точніше, перший хронологічний відрізок (кінець XIX ст.) репрезентує єдина етнографічна праця «Жите-буте, звичаї и обычаї гірського народу» Івана (Ілька) Кузіва (с. 33–69) – греко-католицького священника із с. Дидьова колишнього Турківського повіту.

Автор цієї праці заслуговує на окрему увагу з трьох причин. По-перше, саме про нього дуже тепло відгукувався Іван Франко, відвідавши його оселю під час першої комплексної (етнографічно-антропологічної) експедиції українських народознавців у 1904 році⁵. По-друге, після завершення Другої світової війни й остаточного визначення державного кордону Польської Республіки, с. Дидьова, як і решта українських поселень, що простягалися обабіч ріки Сян, були знесені, а їхні мешканці насильно виселені⁶. Отже, фіксація етнографічних і фольклорних джерел на західній окраїні Бойківщини із середини XX ст. стала цілком неможливою, що, зрозуміло, істотно збільшує наукову цінність зібраних І. Кузівим польових матеріалів. По-третє, у часописі «Зоря», де в 1889 році вперше оприлюднили народознавчі записи цього дослідника, він названий Іваном. Так само величав його й І. Франко, зокрема, у статті «Етнографічна експедиція на Бойківщину»⁷. Інакше кажучи, Н. Хібеба мала всі підстави назвати отця Кузіва Іваном (с. 14, 20), а не Ільком чи Іллею, як це прийнято в деяких сучасних наукових і довідкових виданнях.

На відміну від зазначеного запису весільної обрядовості бойків, що походить з кінця XIX ст., початок XX ст. представляють етнографічні матеріали різних народознавців (с. 70–184). Чотири з них добре відомі українським етнологам і фольклористам, оскільки опубліковані в десятому томі серійного видання Наукового товариства імені Шевченка у Львові «Матеріали до української-руської етнології» (1908), а саме: Володимира Гнатюка «Бойківське весіле в Мшанци (Старосамбірського повіта)»⁸, Юрія Кміта «Бойківське весіле в Гвіздци (Турчанського повіта)», Зенона Кузелі «Бойківське весіле в Лавочнім (Стрийського повіта)» та Володимира Левинського «Бойківське весіле в Доброгостові (Дрогобицького повіта)». Через це, власне, й обмежуємося лише згадкою про них.

Більшої уваги заслуговують два етнографічні матеріали, що стосуються весільної звичаєвості й обрядовості автохтонів східної частини Бойківщини – околиць смт Перегінське та с. Ясень сучасного Калуського району Івано-Франківської області. Зібрав їх і напередодні Першої світової війни опублікував у журналі «Lud» відомий польський народознавець Юзеф Шнайдер. Зазначені народознавчі джерела викликали зацікавлення у Н. Хібеби як лінгвістки з тієї причини, що їх автор «намагався відтворити діалектні особливості говірки» місцевих селян (с. 164, 176). Це дозволило львівській дослідниці транслітерувати наявні в його (Ю. Шнайдера) розвідках репліки, назви й тексти пісень, згідно з основними вимогами сучасної діалектологічної науки.

Другий розділ рецензованої монографії завершує підрозділ «Весільний обряд Бойківщини: сучасне прочитання», який належить самій Н. Хібебі. У ньому авторка стисло виклала своє бачення стосовно народних звичаїв укладання шлюбу, учасників, атрибутів та інших складових компонентів традиційного весілля бойків на різних етапах його розгортання – довесільному, власне весільному та повесільному (с. 185–189), заодно акцентуючи увагу широкого кола читачів на окремі неповторні й специфічні особливості ритуального дійства представників цієї етнографічної групи українців Карпат у минулому. Дослідниця також констатувала, що «із весіллям на Бойківщині пов'язано чимало вірувань, звичаїв, прикмет, ворожінь, заборон тощо, частина з яких, на жаль, для нас назавжди залишиться великою таємницею» (с. 189).

Найбільшим за обсягом і найціннішим з наукового погляду є третій розділ мовознавчого дослідження Н. Хібеби – «Діалектні тексти» (с. 190–679), тобто матеріали, які авторка збирала власноруч, а також деякі інші знавці Бойківщини: Ганна Ластовецька⁹, Ірина Ощипко, Христина Савчук, Леся Хомчак, Андрій Вовчак, Ірина Довгалюк, Богдана Олейко і Святослав Пилипчук – загалом вісім осіб. До речі, серед останніх наявні представники не лише української лінгвістики, а й фольклористики (А. Вовчак, Б. Олейко, С. Пилипчук) та етномузикознавства (І. Довгалюк). Основна заслуга Н. Хібеби полягає в тому, що саме вона опрацювала їхні записи згідно з діалектологічними канонами і ввела в науковий обіг.

Найдавніший запис опублікованих у рецензованому виданні лінгвістичних джерел датований 1950 роком (І. Ощипок), найпізніші записи – 2019 роком (Х. Савчук). Більшість оприлюднених у монографії польових матеріалів дослідники зібрали 10–20 років тому, зокрема, і сама Н. Хібеба. Загалом виявлена, зібрана та опублікована мовознавцями лексика з традиційно-побутової культури є важливим джерелом для етнологів з того погляду, що засвідчує або безпосереднє побутування позначених нею об'єктів народної культури в середовищі мовців, або їх використання населенням певної місцевості ще не так давно – у нашому випадку, щонайпізніше – у першій половині ХХ ст.

Нові діалектні тексти охоплюють народні говірки бойківського говору 45 населених пунктів Львівської та Івано-Франківської областей. Дослідниця подала їх за старим адміністративно-територіальним поділом України (до адміністративної реформи 2015–2020 років), що вважаємо цілком виправданим кроком, оскільки в цьому випадку легше дотримуватися усталеного в мовознавстві діалектного районування українських етнічних земель. Зокрема, йдеться про села Старосамбірського (Головецько, Дністрик, Недільна, Ріп'яна, Росохи, Терло), Турківського (Боберка, Бориня, Вовче, Либохора, Лопушанка, Лосинець, Матків, Мельничне, Нижнє Гусне, Хашів, Шум'яч, Явора), Сколівського (Завадка, Коростів, Крушельниця, Нижнє Синьовидне, Орів, Тисовець, Тишівниця, Труханів, Урич, Ямельниця). Дрогобицького (Доброгостів, Уличне) і Стрийського (Верхня Стинава, Нижня Стинава) районів Львівської області. Івано-Франківщину представляють населені пункти двох колишніх районів – Рожнятівського (Кузьминець, Небилів, Осмолода, Сливки, Слобода Небилівська) та Богородчанського (Богрівка, Глибоке, Космач, Лукавиця, Міжгір'я, Саджава). Записи весільних звичаїв та обрядів селян Коростова, що на Сколівщині Львівської області, репрезентують матеріали двох різних дослідниць (Г. Ластовецької та Н. Хібеби); вони здійснили їх також у різний час – відповідно у 1953 і 2004 роках. Два різночасові записи походять теж із с. Доброгостів Дрогобицького району – В. Левинського 1906 року і Н. Хібеби 2004 року. Крім цього, частина залученого діалектного матеріалу стосується бойківсько-наддністрянського,

бойківсько-наддністрянсько-надсянського та бойківсько-наддністрянсько-гуцульсько-покутського порубіжжя.

Водночас серед опублікованих записів зовсім не виявляємо діалектних текстів з колишнього Долинського району Івано-Франківської області, південна смуга якого цілковито належить до Бойківщини. Це саме стосується закарпатської частини цього етнографічного району, через що рецензований фоліант дещо втрачає свою наукову значимість. Можемо лише здогадуватися, що дослідниці не вистачило сил, часу та фінансового ресурсу для самостійних експедиційних виїздів у Міжгірський, Воловецький і Великоберезнянський райони Закарпатської області. На жаль, здебільшого терени цього обласного краю оминають також сучасні львівські етнологи й фольклористи, тим самим збіднюючи свої тематичні дослідження, щонайважливіше – порушуючи принципи польових етнографічних досліджень традиційно-побутової культури населення Східних Карпат, які наприкінці XIX – на початку XX ст. апробували й широко практикували дієві члени НТШ у Львові – В. Гнатюк, Федір Вовк, Осип Роздольський, Філарет Колесса та ін.

Про якість самих діалектних текстів важко судити без їх глибокого опанування, що можливе лише за однієї умови – їх активного й широкого залучення для підготовки спеціальних етнологічних та фольклористичних студій з ділянки традиційної весільної звичаєвості й обрядовості бойків, українців Карпат загалом. Натомість лінгвістична цінність опублікованих матеріалів поза будь-яким сумнівом. Очевидним є також те, що в майбутньому цей аспект буде предметом уваги ще не одного фахівця-діалектолога, передусім з тієї причини, що більшість польових джерел Н. Хібеба збрала за задалегідь розробленим та апробованим питальником, для якого також виділила окреме місце у своєму виданні (с. 680–690). До речі, структуру цього додатка становлять три основні блоки питань: назви весільних обрядів; назви учасників весільного обряду; назви атрибутів весільного обряду, страв і напоїв, пісень і танців – понад дві сотні запитань. Для порівняння: розроблена Ф. Вовком програма, якою в 1904 році скористався З. Кузеля під час запису весілля бойків у с. Лавочне Стрийського повіту, охоплювала лише 41 запитання чи блоки запитань¹⁰.

Органічно доповнюють рецензоване видання список інформаторів (в оригіналі – «інформантів»), список умовних скорочень, схематична карта обстежених населених пунктів у Львівській та Івано-Франківській областях тощо. Приємним сюрпризом стало для нас і те, що всі діалектні тексти авторка опрацювала, оформила та опублікувала згідно з вимогами і правилами, які свого часу ми запропонували в навчальному посібнику «Методика польового етнографічного дослідження» (Львів, 2008), що вкотре засвідчує існування тісного нерозривного зв'язку між етнографією (ширше – між етнологією) та діалектологією.

Щонайважливіше, монографія Наталії Хібеби «Бойківське весілля в текстах: обряд і слово» збагатила сучасне українське народознавство безцінними автентичними джерелами, без яких важко уявити наступні етнологічні та фольклористичні праці зі сфери традиційної весільної звичаєвості й обрядовості українців Східних Карпат загалом і бойків зокрема, автохтонів інших етнографічних районів та історико-етнографічних регіонів України. Про неоціненне значення діалектних текстів для нових діалектологічних студій мова не йде зовсім, бо саме з цією метою львівська дослідниця й підготувала, опублікувала та виставила на огляд широкої читацької аудиторії свій науковий фоліант.

Примітки

- ¹ Гриценко П. Ю. Моделювання системи діалектної лексики. Київ : Наукова думка, 1984. С. 3.
- ² Скарби українських говорів: Тексти про борщ / відп. ред. Н. Хібеба, В. Леснова. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2019. 318 с.
- ³ Хібеба, Н. В. Структурно-семантична організація весільної лексики бойківських говірок. Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів : [б. в.], 2007. 20 с.
- ⁴ Маховська С. «Ой з-за гори старостоньки...»: Весільні традиції Слобожанщини кінця XIX – початку XXI ст. Київ : Фоліант, 2014. 314 с. : іл.
- ⁵ Франко І. Етнографічна експедиція на Бойківщину. *Франко І. Зібрання творів* : у 50 т. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 36 : Літературно-критичні праці (1905–1906). С. 70.
- ⁶ Глушко М. Перша комплексна наукова експедиція українських народознавців. *Народна творчість та етнологія*. 2019. № 5 (381). С. 15.
- ⁷ Франко І. Етнографічна експедиція на Бойківщину. С. 70.
- ⁸ До речі, зазначену працю В. Гнатюка можна зарахувати також до кінця XIX ст., позаяк етнографічні матеріали для неї автор зібрав у «марті 1899» року (Гнатюк В. Бойківське весіле в Мшанци (Старосамбірського повіта). *Матеріали до української-руської етнології*. Львів, 1908. Т. X. Ч. 2. С. 29).
- ⁹ З невідомих нам причин ця дослідниця не значиться в окремому списку «експлораторів» (див.: с. 694).
- ¹⁰ Глушко М. Перша комплексна наукова експедиція українських народознавців. С. 20.

Надійшло / Received 23.08.2023

Рекомендовано до друку / Recommended for publishing 04.03.2024